

MIRE JÓ AZ AUTONÓMIA?

írta Hévizi Józsa
HUNSOR dokumentum

Mit jelentettek az autonómia különböző formái az évszázadok során a hazánkban élő kisebbségek számára, és miért törekszenek erre most a határon túli magyarok?

A mai és a jövőbeli Európát rendező elveket a magyar állam a honalapító Szent István királytól ezer éven át állampolitikai szinten gyakorolta. A XII-XIII. századtól épül ki az őshonos székelyek, szászok, horvátok majd kunok területi autonómiája, s a XVI-XVII. századtól a betelepülő románok, szerbek, ruszinok stb. számára az egyházi autonómia.

Angol barátainktól hallottam, hogy külügyi szakembereik már szinte "menekülnek", ha magyarokkal beszélve elhangzik az autonómia szó. Kovács László külügyministersége idején egy alkalommal a Vasárnapi Újságban beszélve ugyanezt erősítette meg, utalván arra, hogy a kisebbségi problémakör állandó feszegetése elriasztja a nyugati partnereinket akkor, amikor a NATO kiszélesítése kerül terítékre, s - úgymond - a határkérdés általunk való "lebegtetése" akadályozhatja az Európa Unióba való mielőbbi bejutásunkat. A mai liberálisok, akik tagadják a nemzeti liberalizmust, s akik szerint modern nemzetet csak az állampolgárok közössége képezhet - az 1789-es francia forradalom eszmerendszerének megfelelően -, tulajdonképpen éppúgy kizárják a határon túli magyarságot a magyar nemzetből, mint az itt élő kisebbségeket anyanemzeteikből. Elutasítják a státustörvényt, ahogy elutasítják a területi autonómia gondolatát is.

A görög nyelvből eredő autonomy szó első hallásra ugyanazt jelenti egy angol számára, mint a francia eredetű independence, azaz a teljes területi és politikai függetlenséget, az önálló állami létet. Egyrészt tehát a szó nyelvi jelentése mást takar a magyarban, mint a példaként említett angolban. Másrészt Anglia vagy Franciaország századokon át törekedett országa egységesítésére az ott élő népcsoportok etnikai különállásának felszámolása útján; s éppen azért olyan nagy jelentőségű a hagyományos angol politikai gondolkodásban napjainkban bekövetkezett változás: a kollektív jogok megjelenítése kormányzatukban. Az 1997-99 közötti időszakban megszülető skót és walesi autonómia - angol szóval: devolution - nem mást jelent, mint a hatalom lebontását; vagyis a központi hatalom kormányzati jogköröket (oktatásügy, egészségügy, pénzügy, gazdaságpolitika stb.) ad le a helyi kormány és parlamentje részére.

De kérdezzük meg talán a magyarországi cigány kisebbséget, miért akartak kisebbségi önkormányzatokat alakítani, amikor az egyéni jogaikat az alkotmány és a különböző intézmények megadják?

A helyi önkormányzat - azonos etnikumú lakosság esetén - is bizonyos védelmet nyújthatna, ha valóban megfelelő jogkörrel és pénzügyi eszközökkel rendelkezhetne. Amíg azonban a központi költségvetés a helyi adókból befolyó összeg mintegy tíz százalékát adja le a helyi önkormányzat gazdálkodására - messze van még az önállóság. A központi román kormány által a polgármester fölé kinevezett prefektus bármikor áthúzhatja a helyi polgárok által megszavazott épület, iskola stb. létesítését, felülbíráhatja az önkormányzati testület működését. Tehát lényegében a központi parlamentnek megfelelő központi kormányzat dönt a többségi nemzet érdekében a helyi adófizető kisebbség érdekeit felülbíráva.

Romániában a tanügyi törvény következtében számtalan oktatási intézmény szűnt meg. Gyakorlatilag a 75 év tapasztalata azt mutatja, hogy 1920-hoz képest fokozatosan sorvadnak el iskoláink, és a román többségi parlamentben nem tudta megvédeni ezeket az intézményeit a magát társnemzetnek tekintő erdélyi magyarság. A többségi nemzettel szemben nem lehetett egyenrangú.

A határon túl szakképzés magyar nyelven csak elvétve folyt. Pedig egy asztalostanoncnak könnyebb a

szakismereteket anyanyelvén elsajátítani: Egy asztalnak románul vagy szlovákul (stb.) is ugyanúgy kell kinéznie - magyar helységben pedig magyarul szeretnék azt megvásárolni.

A liberálisok engedékenysége viszont azt jelenti, hogy az etnikai alapon létrejövő autonómiát elvetik, tehát hallgatólagosan támogatják azt a román gyakorlatot, amely például a hatvanas években úgy alakította át a megyerendszert Székelyföldön, hogy a magyarlakta Háromszékhez, Sepsiszékhez hozzácsatolták a románlakta vidéket is, hogy az egy tömbben élő magyarságot vegyes lakosságúvá tegyék, és a helyi vezetésbe románokat vihessenek be. Ezután már nem volt nehéz a magyar iskolák tanerőit a mellészakukkal román területre irányítani. A megyésítést követő ipartelepítéssel óromán elemekkel töltötték fel a magyar településeket, és tették vegyes lakosúakká, ahogy ma ez Kolozsváron már nemcsak az egyetlen magyar egyetem elvesztését is okozta, hanem a magyar nyelvű kultúra helyi intézményrendszerének finanszírozási lehetőségei beszűkülésével annak elszorvasztásához vezetett. A vegyes lakosságú városokban a román tanintézeteket, kulturális intézeteket fejlesztik, az adózók pénzét ezekbe összpontosítják. Hasonló fejlődés ment végbe Szlovákiában és a Délvidéken is. Nem csoda, ha Szlovákiában a Magyar Koalíció a magyar többségű Komárom megye - a területi autonómia egy változataként - kialakításával kívánta a magyar "társnemzet" érdekvédelmét megvalósítani.

Ugyanezeket a törekvéseket a magyarországi szlovákok, románok, szerbek 1848 óta megfogalmazták a Magyar Királyságban - aminek jogossága fel nem ismerését éppen liberális történéseink hibáztatják leginkább történeti munkáinkban. S amíg a Magyar Királyságban a múlt század végén állami keretből finanszírozták az ortodox templomok építését, papjaik fizetését is, ma határainkon túl a katolikus és görög katolikus templomok és az egyházi vagyon elvételéről, a csángók román anyanyelvű papjaik általi állandó megfélemlítéséről kell írunk, vagy az utóbbi tíz évben Erdélyben - a protestáns vagy katolikus településeket nem kímélve - épült több mint ezer ortodox templom építéséről tudósítunk. (Ceausescu alatt gyűjtötték be az egyházi anyakönyveket, levéltárakat.) Szlovákiában nem adnak engedélyt az ott élő magyar kisebbség számára önálló püspökség létesítésére, éppúgy, mint ahogy csángók már a XVI. századtól élnek román pópáknak kiszolgáltatva. (Pedig a II. vatikáni zsinat már határozott az anyanyelvű igehirdetés biztosításának jogosságáról.)

Magyarországon a XVI-XVII. századtól - a nemzetiségek nagy számú betelepítésétől - fogva államilag finanszírozott egyházi autonómia keretei között építhették ki a kisebbségek önálló egyházszervezeteiket és anyanyelvű iskolarendszerüket. A napjainkban hazánkban élő 15-20 ezer román kisebbség önálló ortodox püspökség alatt élhet, romániai egyetemeken tanulhat stb.

Kollektív jogok nélkül - Európában

Bár a nemzetállamok a XIX. században alakultak ki, a népek és népcsoportok a történelem kezdetétől küzdöttek az identitásuk megőrzéséhez szükséges közigazgatási, gazdasági, kulturális (vallási és nyelvi) különállásukért. A középkori példák közül elegendő csak az angol, francia, orosz fejlődés sajátosságaira utalni. Anglia attól az időponttól kezdve, hogy Walest, Skóciát, Írországot magához csatolta, a közigazgatási önállóságuk felszámolására és nyelvi asszimilálásukra törekedett. Ennek része volt az egyházügyük is, csupán a skót presbiteriánusok rendelkeztek némi önállósággal. A centralizáló középkori államvezetésnek esik áldozatul Franciaországban a XVI. századi vallásháborúktól kezdődően a helyi parlamentek mögé rejtő területi különállás. Itt I. Ferenc már 1538-ban államnyelvvé teszi a franciát, és a folyamatot mintegy betetőzi az egységet teremtő francia forradalom a breton, baszk, német, olasz és flamand nyelv betiltásával. Az 1536-ban Anglia és Wales egyesítését kimondó törvény megtiltja a welszi nyelv használatát hivatalos ügyekben. 1870-ben az oktatási törvény minden iskolában betiltotta annak használatát. 1616-ban I. Jakab külön törvényben tiltotta meg Skóciában a gael nyelven való beszédet. Oroszországban Nagy Péter uralkodásától kezdve a helyi önkormányzat maradványait felszámolják. Kis népek tűnnek el a nyelvi olvasztótégelyben.

Amikor az európai polgári fejlődésnek mintául szolgáló Franciaországban az 1789-es forradalom eredményeképp mindenki polgárrá lett, a különböző kiváltságos csoportokkal tagolt társadalom helyébe azonos jogú és kötelezettségű egyéneket állítottak. Az egyenlő polgároknak lakhelyül szolgáló településformákra (megye, város, falu) egységesen modern közigazgatási rendszert terveztek. Így

számolta föl a modern polgári állam az emberek közti egyenlőtlenséggel együtt a regionálisan elhelyezkedő kisebbségi népcsoportok kollektív érdekvédelmének lehetőségét is.

Egyházi és területi autonómia Magyarországon

Ha az európai gyakorlattól eltérő magyar fejlődésre akarunk utalni, akkor gyakran idézzük a tordai országgyűlések vallásszabadságról szóló határozatait. Ha folyamatában vizsgáljuk a magyar gyakorlatot, az évszázadokon keresztül érvényesülő Szent István-i államszervezési elvhez kell visszanyúlnunk, miszerint az idegen népeket, vendégeket nyelvükkel, szokásaikkal egyetemben kell befogadni, mert az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő. A király szerint a vendégek és a jövevények akkora hasznot hajtanak, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén. Magyarországon a betelepülő népek, népcsoportok a területi és egyházi autonómia itt megvalósuló különböző formáiban megőrizhették identitásukat, nyelvüket, vallásukat a természetszerűleg működő asszimiláció ellenére is a modern nemzetállam létrejöttéig.

Területi autonómia

A széttagolt, sokszor anarchikusnak tűnő feudalizmusban a király központosító tevékenységét segítették a társadalom különböző jogú és érdekű csoportjai. A területi autonómia különféle változatainak megvalósulása Magyarországon (horvát bánóság, jász-kun kerületek, székely székek, szász egyetem, felvidéki bányavárosok szövetsége stb.) lehetőséget nyújtott a különböző jogállású társadalmi csoportoknak saját öngazgatásuk megszervezésére, az etnikai csoportok regionális szintű szerveződésére, érdekeik érvényesítésére. A fent említett népcsoportok - a szászokat kivéve - főleg katonáskodásért kapták kiváltságaikat, a közösség tagjaként élvezték területi különállásukat, adómentességüket. Horvátországot erős rokoni kapcsolatok fűzték a XI. században Magyarországhoz, s midőn a horvát királyi család kihalt, I. (Szent) Lászlónak ajánlották fel a trónt. Az ország a kiegyezésig megőrizte területi közjogi különállását, külön politikai nemzet volt területi önkormányzattal, saját országgyűléssel. A horvát-magyar kiegyezés példamutatóan széles körű autonómiát biztosított számára 1868-ban. A kormányzástól a nyelv-, zászló-, címerhasználaton át a horvát ezredekig, horvát honvédségig - az önálló állami lét számos jegyéig.

Oklevelekben kiváltságot népcsoportok - egy tömbben telepítve

A magyar állam törvényhozása évszázadokon át oklevelekben biztosította a különböző etnikai és vallási közösségeknek adott jogokat és privilégiumokat. Ezek közül az alábbiakat emeljük ki:

- II. András király 1224-ben a székelyeknek és besenyőknek adott kiváltságokat, rögzítve gazdasági, közigazgatási, jogi és katonai helyzetüket.
- A kunok és a jászok betelepítésükkor IV. Bélától (1246) területi autonómiát kapnak. Jogaikat Károly Róbert 1323. évi oklevele megerősíti. A jászok és a kunok közjogi viszonyait Mária Terézia kiváltságlevele rendezi 1745-ben.
- A Nagyszében vidéki szászokat II. Géza telepíti be, jogaikat védelmi és gazdasági szerepükért cserébe kapják, II. András király 1224-es szabadságlevele pedig területi autonómiát és kollektív jogokat biztosít számukra. Törvényeiket 1583-ban Hutter Albert nagyszébeni királybíró összeszedette, s e törvénykönyvüket Báthori István erdélyi fejedelem, majd I. Lipót császár is megerősítette.
- A szepességi szászok (cipszerek) külön közjogi helyzetét V. István 1271. évi szabadságlevele erősíti meg. Károly Róbert 1312. és 1328. évi kiváltságlevele további gazdasági megerősödésüket segíti. (1370-ben összegyűjtik és írásba foglalják törvényeiket.)
- I. Ulászló 1440-ben privilégiumokkal telepíti Ráckevére az aldunai szerbeket. I. Lipót 1690. és 1691. évi oklevele biztosítja számukra a hajdúkéhoz hasonló katonai-nemesi társadalmi státust és az egyházi autonómiát.
- Mátyás király 1458-ban hiteles oklevéllel erősíti meg a ruszinok munkácsi görögkeleti püspökségét. Az 1495. évi törvény szokásjogaik szerint rendezi társadalmi állásukat és szervezetüket (a románokéval és a szerbekével együtt). I. Lipót 1692. évi oklevele biztosítja a keleti szertartások sérthetlenségét, az egyesült papság pedig megkapta mindazokat a kiváltságokat, amelyeket a latin szertartású papság élvezett.

Egyházi autonómia - gazdasági, kulturális öngazgatás

Az ország három részre szakadása után a középkori 300-500 ezres északi szláv népesség a XVII. század végére egymilliónál is nagyobb etnikummá fejlődött. Ugyanakkor a délvidéki szerbek, románok, rutének már feudális keretek közt élve kiváltságos rétegeik (vajdák, kenézek) vezetésével telepedtek be. A felső rétegükhöz tartozók a magyar nemességgel azonos jogokat kaptak, azaz egyénenként kapták a nemesi kiváltságokat. Nemességük az évszázadok során beolvadt a magyar nemességbe. I. Lipót alatt indult el a tudatos betelepítési politika, mialatt az általa felállított Újszerzeményi Bizottság előtt a nemeseknek kellett igazolni birtokaikat.

Magyarországon az egyházi autonómiát engedte kiteljesedni a Habsburg-kormányzat a szerbeknek és románoknak adott privilégiumokkal, ami egyfajta kulturális és gazdasági önszerveződésnek is bizonyos mértékig kereteket tudott adni. A törökkori és az azt követő idők hatalmas betelepülései a határok mentén nagy nemzetiségi tömbök kialakulásához vezettek. (A magyarság aránya a nemzetiségekhez viszonyítva a XVIII. század végén hozzávetőleg: 45 - 55 százalék.)

Törvényi biztosítékok

Az 1791. évi XXVII. tc. kimondta, hogy a görögkeletieknek az "alapítványok, a tanulmányi rendszer, az ifjúság nevelése... irányában megillető jogai... érvényben maradván", vagyis autonóm módon, önmaguk intézték egyházi és nevelési ügyeiket. Az önrendelkezési jogot a kongresszus (zsinat), illetve a karlócai szerb metropolita (érsek) gyakorolta, akinek a hatásköre a román nemzetiségű ortodoxokra is kiterjedt. (Ez a román-szerb nemzetiségi összetűzések indítéka lett.) Az illír nemzeti alapot és a többi alapítványt egy négytagú választott bizottság kezelte, ennek állandó elnöke a karlócai érsek volt.

Az országgyűlési határozatok a katolikus tanintézetekre (egyetemek, akadémiák, líceumok, gimnáziumok) vonatkoztak, mivel az ezek fenntartását szolgáló alapítványok a katolikus egyházi vezetők alapítványai mellett főleg Mária Terézia és II. József intézkedéseinek köszönhetően jöttek létre. Az elemi iskolákra és a tanügyi autonómiát élvező protestáns és görögkeleti egyházak közép- és főiskoláira nem terjedt ki érvényességük, tudniillik az 1791. évi XXVI. tc. biztosította a református és evangélikus iskolák szabad vallásgyakorlatát Magyarországon. Ez azt jelentette, hogy míg a katolikus iskolák, gimnáziumok és felsőfokú tanintézetek felett a Helytartótanácson keresztül közvetlenül érvényesült a császári akarat (a tankönyvek, tanárok megválasztásáig esetenként), addig a protestáns oktatásügy legfőbb irányítását, kormányzását az egyházkerületek végezték, bár ez az evangélikusoknál inkább csak felügyelést jelentett. (Mindenesetre jogi keretül szolgált a német és szlovák evangélikusok nemzeti, nyelvi törekvéseihez.) Nemcsak az addig alapított népiskolák megtartására, hanem újak alapítására is ösztönözte őket. A törvény kötelezte a földesurat, hogy az egyház és az iskola számára alkalmas belső vagy győptelket adjon. Az 1799. október 18-ai királyi rendelet mentesítette a protestánsokat az iskolák és a hozzájuk tartozó birtokok után fizetendő adó alól.

A XIX. század elején, a nemzeti öntudatra ébredéskor a szellemi vezetést szükségszerűen az egyházak soraiból kiemelkedő ortodox, görög katolikus és evangélikus papok veszik át, akik az egyházi kereteket intézményesítve törvényi fedezettel munkálkodnak a mind teljesebb egyházi autonómia kiépítésén, hogy azon belül felekezeti iskoláikban, kulturális egyleteikben ápolhassák a nemzeti összetartozás tudatát. (Az egyházi autonómia lényegileg összefüggő nemzetiségi tömbökben élő területek fölött valósult meg.) A polgárosodás korában az országgyűléseken a cél: biztosítani a nemzet (az országgyűlés) befolyását az oktatásügy irányításában, egységes nevelési rendszert alkotni, korszerűsíteni az oktatást. A magyar nyelvvel az addigi latin és német tannyelvet kívánták felváltani. Ezzel magyarázható, hogy az 1820-as években nemzetiségi képviselők is egyként szorgalmazzák a magyar nyelv oktatását is, és csak a 30-as évektől vetődik föl, hogy a nemzetiségi területeken az (állami igazgatás alá tartozó katolikus) iskolákban a tannyelv ne magyar legyen az addigi latin, német helyett. Az 1792. évi VII. tc. ugyan felvette a rendes tantárgyak közé a magyar nyelv oktatását, de a Helytartótanács egyelőre csak oktatási segédnyelvként szorgalmazta a tanítását, s csak 1819-től lett külön tantárgy. (Jellemző a helyzetre, hogy csak 1820-tól rendeli el a király, hogy az ortodox - román, szerb - iskolákban is tanítsák a magyar nyelv írását, olvasását.)

Az 1844. június 17-ei királyi kézirat (3 nap múlva helytartótanácsi rendelet) az összes akadémiai és

egyetemi fakultás tanítási nyelvét a magyart tette, míg a gimnáziumoknál a magyar anyanyelvű vidékeken fekvő 44 iskolában a magyar tannyelvet írta elő, addig a 17 nemzetiségi területen lévőben egyelőre maradt a latin. Az 1844. évi II. tc. tulajdonképpen ezt a helyzetet rögzítette, mert a katolikus királyi tanintézetekre az előbbieket szerint vonatkozott, de az elemi iskolákat nem érintette. A tanügyi autonómiát élvező protestáns és görögkeleti egyházak közép- és főiskoláira sem a királyi rendelet, sem a törvény hatálya nem terjedt ki. (A reformátusok már korábban áttértek a magyar tannyelvre, néhány felvidéki evangélikus gimnáziumban ezután is németül oktattak egy-két tantárgyat, a görögkeletiek pedig egymás között harcoltak a szerb vagy román egyházi és iskolai nyelv miatt.) A Helytartótanács 1845. évi rendelete előírta az anyanyelvi oktatást, illetve azt, hogy nemzetiségi vidékeken a magyar nyelvvel is kell foglalkozni. (Horvátországról és a csatolt részekről végig külön rendelkeztek, ott a magyar nyelv iskolai fakultatív vagy rendes tárgyként való tanítása volt a kérdés.)

Autonóm fejlődés a polgári társadalom keretei között

A kiegyezést követően a korabeli Európában egyedülállóan az alkotmány mellett külön törvénnyel rendezték Magyarországon a nemzetiségek helyzetét, ha külön nemzetiségi kerületek, megyék kikerekítésére nem is került sor. Ez a nemzetiségeknek csalódást okozott, esetenként a törvény elutasítását váltotta ki. Még az ún. nemzetiségi törvény meghozatala előtt fogadta el az országgyűlés az 1868. évi IX. törvénycikket, amely elsimította a szerb-román (egyházpolitikai) vitát azzal, hogy a karlócai érsek joghatósága alól kiemelte az erdélyi román görögkeleti püspökséget, és érseki rangra emelte. Mindkét egyháznak önkormányzati jogokat biztosított, megőrizve felettük a király felügyeleti jogát. A szabályozásnak megfelelően önállóan kezelhették egyházi, iskolai és alapítványi ügyeiket. Az 1868. évi XLIV tc. kimondotta, hogy Magyarországon egységes magyar politikai nemzet létezik, amelynek a bármely nyelven beszélő polgárok egyenjogú tagjai. A nyelvtörvény biztosította a magyar államnyelv mellett a lehetőséget arra, hogy ahol a törvényhatóság (ma: önkormányzat) képviselőtestületének egyötöde kívánta, ott a kisebbségi nyelvet használhatta hasábosan a jegyzőkönyvezésben, a hivatali ügyintézésben, egymással és a kormánnyal való kapcsolataiban: "Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be." Törvény biztosította tehát a nemzetiségi nyelvek használatát a községi és megyei politikai életben, az egyházakban, a bíróságokon. Bárki alapíthatott közművelődési, tudományos, gazdasági szervezeteket és intézményeket, s ezek nyelvét kizárólag az alapító határozhatta meg. Minden község, egyház, magánszemély alapíthatott és tarthatott fenn általa meghatározott nyelven tanító iskolákat. Ezt erősítette a népiskolai törvény (1868. évi XXXVIII. tc.) - időrendben megelőzve az angol, francia, olasz közoktatási törvényeket -, amely kimondta, hogy "minden növendék anyanyelvén nyerve az oktatást", s intézkedett a községi népiskolák megszervezéséről. Alapelvei a tankötelezettség és az oktatási szabadság voltak. Akik vétettek a tankötelezettség ellen, pénzbüntetést fizettek az iskolai pénztárba, amelyet az a taneszközállománya fejlesztésére használt. Bárhová irathatta iskolába a szülő gyermekét, mint ahogy az iskolaalapításhoz sem kellett előzetes engedély, csak ha felépült az épület, be kellett jelenteni az iskolaindítási szándékot. A fenntartó (egyház, község, szervezet, állam) választhatta meg a tanítókat, tankönyveket, az iskola tannyelvét, és saját tanmenet szerint haladhatott.

Az 1879. évi XVIII. tc. a magyar nyelv tanításáról intézkedett, miszerint a vegyes lakosságú falvakban csak olyan román tanítók taníthattak, akik 25 évnél fiatalabbak lévén a magyar nyelv tanítását eredményesen vállalhatták. Az idősebbek a tiszta román falvakban továbbműködhettek. A törvény négy év türelmi időt hagyott, és államköltségen tanfolyamokat szervezett a román tanítók számára napidíj biztosításával.

Az 1893. évi XXVI. tc. előírta a tanítói fizetés nagyságát, s ha azt a felekezeti nem tudta biztosítani, államsegélyt kellett kérnie, melyért cserébe számon kérték az előbb említett 1879/XVIII. tc-t.

Az 1879. és 1883. évi törvények az államnyelvről a román sajtó éles támadásait váltották ki, miközben Romániában azt hangoztatták, hogy a közös nyelvet minden állampolgárnak ismernie kell. A görögök és németek magániskoláikban anyanyelvükön tanulhattak, de a román nyelv, földrajz, történelem tantárgyat állami tanterv szerint románul kellett elsajátítaniuk. (Mindezekkel együtt 1907-1908-ban a 4 elemi

végzetek 38,11 százaléka tudott csak magyarul, vagyis az államnyelven.)

Az 1906-os bukaresti kiállításon a Románián kívül élő románok kiállítási csarnokaikban lakóhelyük államnyelvét, címerét, zászlóját stb. használták a feliratozáskor, míg a magyarországiak kiállításain csak román színek voltak láthatóak, s a résztvevő tanítók viselkedése ugyanazt a szándékot tükrözte, mint a dalárdáik éneke: a "mi zászlónkra az egyesülés van írva", és hogy egyetlen háromszínű zászlót ismernek a világon. (A Tribuna egyik 1885. évi cikke így ír: "vannak falvak, sőt egész vidékek, amelyek nem voltak románok, ma pedig tiszta román lakosságuk van").

Az 1907. évi XXVII. tc., az ún. Apponyi-féle törvény a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól kimondta, hogy minden elemi iskolában be kell vezetni a magyar nyelv tanítását, azzal a céllal, hogy a gyerekek négy év alatt megtanuljanak magyarul. (Irreálisnak bizonyult ez a cél, amelynek érdekében felemelték a magyar nyelv óraszámát: az előírás osztályonként heti két óra tíz perc, amely nem egészen háromórás magyar nyelvű tanítást jelent negyvenperces tanórával számolva.) Cserébe a népoktatást ingyenessé tették, és felemelték a tanítók fizetését a köztisztviselői besorolás szerint (alapfizetés, korpótlék, személyi pótlék, államsegély). A miniszteri indoklás hangsúlyozta, hogy erre a rendelkezésre azért volt szükség, mert némely egyházi hatóság nemcsak hogy nem az állam nyelvét, de még az iskolába járó gyermekek anyanyelvét sem vette figyelembe, hanem tetszés szerint más nyelvet rendelt a felekezeti iskola tanítási nyelvül. Célja az volt, hogy az 1868. évi 44. tc. 14. paragrafusát úgy értelmezzék, hogy a felekezeti és községi iskolákban a tannyelv csak az állam vagy a tanulók nyelve lehet. A 18. paragrafus értelmében, ha a tanulók 20 százaléka magyar, akkor nekik magyarul kell tanulniuk - míg a többieknek természetesen románul -, de ha 50 százalék magyar, akkor a tannyelv magyar, de gondoskodni kell arról, hogy a magyarul nem beszélők anyanyelvükön is részesüljenek oktatásban. A 20. paragrafus arról intézkedett, hogy öt tantárgyat (magyar nyelv, földrajz, történelem, számtan, jog) a miniszter által jóváhagyott tanterv és tankönyvek segítségével az iskola tannyelvén lehetett tanítani, mivel a tankönyvek és tanszerek használatához nem kellett a miniszter előzetes engedélyezése. A 21. paragrafus pedig kiköti, hogy ha az állam a tanító fizetéséhez 200 koronát meghaladó államsegéllyel járul hozzá, a tanító alkalmazását a miniszter engedélyezi. A törvény bevezette az iskolákban a magyar címer, ünnepeken a zászló használatát, melyeket az állam adományozott az iskoláknak.

Közigazgatás

Az 1868. évi XLIV. törvény 27. paragrafusa kimondja, hogy "az országos bírói és közigazgatási hivatalokra, s különösen a főispánságokra, a különböző nemzetiségekből a szükséges nyelvekben tökéletesen jártas, s másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak". Ennek a törvénynek az alkalmazását látjuk a bírói szakterületre az 1869. évi IV. törvény esetében (alsófokú bíróságoknál mindenki az anyanyelvét használhatja, legfeljebb tolmácsot kell biztosítani), illetve hasonló következetességgel érvényesítik a nyelvi előírásokat a jegyzői szigorlatra vonatkozó szabályrendeletben. A jegyzőnek tudnia kellett a község lakóinak nyelvén, a szigorlatot megyei vizsgálóbizottság előtt kellett letennie. ("A szigorlat a szigorlónak az állam hivatalos nyelvén felül a törvényhatóság területén divatozó és kérvényében megjelölt más nyelvben való jártasságára is kiterjed... A képességi bizonyítványában kiemelendő, hogy nyelvismereténél fogva minő jegyzőkönyvi nyelvvel bíró községben alkalmazható".) A községi és vármegyei önkormányzat demokratikus elvénél fogva a községi és vármegyei tisztviselőket is maguk a községi és vármegyei lakosok választották. (Fogaras, Beszterce-Naszód, Hunyad, Szolnok-Doboka, Brassó és Szében vármegyék területén a román falvak éltek is a törvény adta lehetőségekkel.) Ahol a községi ügyvitel nyelve a román volt, ott a hirdetések, idézések, nyugták, értesítések, okmányok, jegyzőkönyvek - minden irat, ami a községekben a községházáról kikerült - kizárólag csak a falu lakóinak anyanyelvén íródott. E megyékben a jegyzők nagy része román volt, a vármegyei vezetőség tagjai között és a szolgabírói karban ugyancsak tekintélyes számban voltak románok. Így az önkormányzat védelme alatt az anyanyelv használatát sem érthette bántódás.

Jövedelemforrások

A görög katolikusoknak lényegesen nagyobb földbirtokaik voltak, mint a görögkeletieknek. E földbirtokok állandóan növekedtek. A források ehhez gyűjtésből, adományokból származnak, beleértve

a romániai magánszemélyeket vagy az állami támogatást is. A magyar római katolikus Vallásalapból a görög katolikusokat, míg az államkincstárból a görögkeletieket támogatta a magyar állam. Ebből fedezték a papképzést, a hivatalok működtetését, a templomépítést, karbantartást, iskolák fenntartását, a sürgős kiadásokat.

Az 1898. XIV. tc. a lelkészi jövedelem kiegészítéséről intézkedik (kongrua-törvény), és lehetővé teszi iskolai végzettségük figyelembe vételével az ortodox papok évi segélyezését. (Hosszú Vazul szamosújvári püspök 200 ezer korona segélyből 39 iskolát építtet föl Apponyi alatt.)

Az iskolák fenntartásának forrásai: büntetéspénzek, községi hozzájárulás (a fizetett egyenes adó 5 százaléka), iskolai birtokok, adományok, államsegélyek, romániai pénzek (1100 lakosra jutott egy román tannyelvű iskola, így a gyerekek 75 százaléka román iskolába járt), ösztöndíjak a Vallásalaptól a görög katolikusoknak, illetve az ortodoxok részére a Gozsdu-alapítványtól, a határöbirtokok alapítványi jövedelméből, a bankoktól, az Astrától, egyházaktól, államtól. (1911-ben a bankok tiszta jövedelmük 4,75 százalékát, azaz 190 504 koronát fordítottak közművelődési célokra.)

Sajtótámogatás az önkormányzat kiszélesítéséért

A korabeli román sajtót olvasva tiszta képet kapunk arról a küzdelemről, amely nem csupán az önkormányzatért, hanem sokszor egészen nyílt megfogalmazásokban a Romániával való jövőbeni egyesülésért folyt. Az erdélyi román sajtó sérelmi politikát folytatott nemcsak a határokon belül, hanem a bukaresti sajtót vagy az európai külföldi sajtó segítségét is igénybe véve. 1867-től 1918-ig a magyar sajtórendszer az előzetes cenzúra intézményét nem ismerte. Az újságírókat utólag vonták felelősségre. Természetesen az emiatt kirótt fegyházbüntetések nem voltak szigorúak. Román Sándor képviselőt és lapszerkesztőt például alkotmány elleni izgatásért egyévi fogházra ítélték 1870-ben, de megbetegedésekor hat hét szabadságot kapott. Amikor az 1884-ben indult Tribuna főszerkesztőjét, Slavicit hírhedten magyarellenes cikkeiért fegyházbüntetésre ítélték, s megtudta, hogy várandós felesége rosszul van, szabadságot kért, s a szülésig két hetet a felesége mellett tölthetett. Az asszonyt az igazságügy miniszter utasítására a börtönorvos vizsgálta meg, és a szülést is ő vezette le. (Slavici: Börtöneveim)

Illusztrációul egy részlet a Tribuna 1884. évi őszi cikkéből: "Ha a magyar államban a román faj megerősítése nem lehetséges, akkor nekünk nem marad más szabadulás, mint az illetén magyar állam megsemmisítése, és a megsemmisítésért indított harc, a magyar faj ellenségeivel való szövetkezés mint szerves szükség jelentkezik számunkra".

Maniu Gyula 1923-ban írja: "nagyreszt a román sajtónak kell köszönnünk azt, hogy... a nép lelkét a nemzeti követeléseknek szentelhetjük".

Az autonóm kisebbségek Európája: a béke feltétele

Napjainkban világszerte kb. 3600 nemzeti és más kisebbségi csoport ismert mintegy kétszáz állam területén, számuk az első világháborút lezáró békeszerződések után szaporodott jelentősen.

Nyilvánvaló, hogy alkotmányosan meghatározott öngazgatási rendszer híján, csupán egyéni állampolgári jogok garantálásával a kisebbségben élő népcsoportok, nemzettöredékek képtelenek védekezni az asszimiláció különféle eszközei (jogi, gazdasági, kulturális, politikai, egyházi diszkrimináció stb.) ellen.

Autonómia-típusok Magyarországon és Európában című könyvemben részletesen elemeztem Magyarországot és 15 európai ország kisebbségpolitikai történetét, itt most csupán a gazdasági és kulturális diszkriminációra emlétek néhány példát:

Gazdasági diszkrimináció: kisebbségek megfosztása földtulajdonuktól, vállalataiktól, diszkriminatív adóztatás, hitelnyújtás, beruházás, zárt szám alkalmazása vezető pozíciókban (numerus clausus), hátrányos munkamegosztás, nyersanyagforrások kisajátítása, átlagosnál nagyobb munkanélküliség stb.

Kulturális diszkrimináció: nyelvhasználat korlátozása nyelvtörvénnyel, az állami támogatás megvonása napilapoktól, oktatási és kulturális intézeteiktől, az oktatás két-, majd egynyelvűsítése, többséghez tartozó hivatalnokok, rendőrök, tanítók magasabb fizetéssel való alkalmazása a kisebbségek lakta vidékeken, tanintézetek elsorvasztása, összevonása, zárt szám, belső utasítás alkalmazása a felvételiknél, kisebbségi nyelven folyó felsőoktatás elsorvasztása stb.

A történelem tanúsága szerint állami garanciákkal (adománylevél, rendelet, törvény, alkotmány) létrehozott területi és egyházi autonóm szerveződési formák biztosíthatták egy nemzettöredék, népcsoport, nemzeti kisebbség önmegőrzését, belső fejlődését. Az egyházi autonómia elősegíthette egy nemzeti kisebbség gazdasági és kulturális fejlődését, ha önálló egyházkerülettel bírt, ha az önálló egyházmegye egyházi főméltóságait maga választhatta, vagy kijelölésükre javaslatot tehetett, ha az egyházmegye területén kompakt tömbökben éltek, ha önálló egyházszervezetük költségeihez az állam tevékenyen hozzájárult, ha az etnikum a világi értelmiségét is bevonta intézményrendszerének kialakításába.

A Magyar Királyságban, ahol a fenti feltételek adottak voltak, a protestáns és görögkeleti, görög katolikus egyházak nemcsak a vallási közösség fenntartására törekedhettek, hanem mindent elkövettek azért, hogy népiük megőrizze és fejlessze anyanyelvét, iskoláit, kulturális hagyományait.

A vallásszabadság eszméje nem lehet csak kimondott szó, mert csak akkor kap értelmet, ha biztosítják a saját anyanyelvű egyházszervezet (püspökség) létesítésének jogát is. Szociológiai szempontból sem szabad elfelejtkezni az egyházak közösségformáló, erkölcsi megtartó (tehát a perifériára szorulástól, a bűnözéstől visszatartó) szerepéről.

Sem a kisebbségben élő népcsoportok vagy nemzettöredékek identitásának megőrzése, sem az asszimiláció, az uralkodó nemzetbe való teljes beolvadás elkerülése nem lehetséges gazdasági, kulturális és adminisztratív önigazgatás (területi autonómia) nélkül. Önigazgatás nélkül a fennmaradásukért küzdő etnikumok és az uralkodó nemzet között állandósuló politikai feszültségekkel lehet számolni, azaz az adott térség biztonságát állandóan a háború réme fenyegeti. Elegendő utalnunk az első világháborút lezáró és Kelet-Közép-Európát átszabó Párizs-környéki békekötések (köztük a trianoni béke) következményeire. A nemzetiségek számára az autonóm fejlődés lehetőségét szavakban felkínáló békekonzferencia az egyetlen soknemzetiségű birodalom helyébe öt vegyes etnikumú országot hozott létre a kisebbségek autonóm fejlődésének reális biztosítása nélkül. Jól ismerjük, hogyan lehet a kisebbségvédelem álarcába elrejtteni a nagyhatalmi érdekeket, láttuk, hogy Oroszország a pánszláv mozgalom fölhasználásával tevékenyen vett részt az I. Világháború kirobbantásában.

Az első világháborút lezáró - elsősorban a világháború előtti orosz-francia külpolitikai törekvések szellemében megszülető - békekötések így vezetnek el a második világháborús összecsapásokig, majd negyven év szünet után Csehszlovákia és Jugoszlávia széteséséig, Moldávia önállósulásáig, a koszovói háborúig, vagy a kurd válság kiújulásáig Törökországban stb. Mindez azokat igazolja, akik a területi autonómia megkerülhetetlenségéről mint az általános európai biztonság egyik feltételéről beszélnek. Sajnos napjaink gyakorlata nem tette túlhaladottá ezeket a kérdéseket, sőt, a területi autonómia megvalósulásától mint a szeparatizmus eszközétől való félelem a huszadik századi gazdasági integráció korában anakronizmus.

A nemzeti kisebbségek védelmének keretegyezménye ugyan ajánlatokat tesz az EU-tagországok számára a kisebbségek kulturális, oktatási intézményhálózatának megteremtésére, de nem jut el addig a felismerésig, hogy ezen kisebbségi adófizetők csak úgy egyenlők a többségekkel, ha anyanyelvű intézményhálózatuk fenntartását ugyanúgy felvállalja az állam, mint a többségéét. A II. szakasz 13. cikkelyében ugyanis így fogalmaz az egyezmény: "Ennek a jognak a gyakorlása nem ró pénzügyi kötelezettséget a Felekre." Ehhez képest előrelépést jelent az Európai Közösség Regionális Bizottsága javaslata, amely lehetővé teszi a tagállamok régiói közötti közvetlen együttműködést. Ennek révén az anyaország segítheti kisebbségben lévő nemzettöredékét, népcsoportjait.

Természetesen ez az út is csak korlátok között járható:

Különbséget kell tenni az őshonos kisebbségek jogi helyzete és a vendégmunkások vagy politikai menekültek státusa között. Utóbbiak Ausztriában máris a lakosság 12 százalékát teszik ki, de Németországban is hasonló gondokat indukálnak a nagyszámú török bevándorlók. Tekintettel arra, hogy egy állam erőforrásait nem lehet a végsőkig szétforgácsolni, valahol határvonalat kell húzni. Ez összecseng az Európai Közösség migrációval kapcsolatos mai stratégiájával; különbséget kell tenni az őshonos kisebbségek és az újonnan bevándorlók jogi helyzete között. Akár kvótával kell szabályozni a vendégmunkások stb. befogadását; el kell kerülni, hogy az amúgy is jelentős számú megoldatlan

kisebbségi problémát újabbakkal szaporítsuk. (Talán a jövő felveti megoldásként a fejlett országok nagyobb részvételét a fejlődő országok gazdasági szerkezetének megreformálásában, hogy a Délről Északra történő áramlást vissza lehessen fogni.)

A gyakorlatban különböző megoldásokkal találkozhatunk a mai Nyugat-Európában. Az izlandiak 1918-ban vívták ki az öngazgatást, majd 1944-ben teljesen függetlenedtek Dániától. A Feröer-szigetek 1948-ban, a grönlandiak 1979-ben nyerték el az öngazgatást. Mára Grönland már annyira önálló, hogy nem sok értelme van grönlandiakról mint kisebbségről beszélni, inkább az ott élő dánok tűnnek ma kisebbségnek. (Grönland autonómiájába az is belefért, hogy önálló népszavazást tartsanak az EK-tagságról.)

Dél-Tirol területi autonómiáját osztrák-olasz államszerződés biztosítja. Olaszországban Valle d' Aosta francia nyelvű autonóm terület. Finnországban az ott élő svédnek önálló egyetemük van. Annak ellenére, hogy a svéd aránya Finnországban csupán csak 6 százalék, az ország kétnyelvű minden tekintetben. Svájcban a mintegy 200 ezer fős rétoromán kisebbség iskolái és könyvkiadása fenntartására a svájci konföderáció nemzeti külön alapot biztosítanak. 1996-tól a parlamenti döntéseket és kormányhatározatokat a kisebbség nyelvén is közzé kell tenni, s a rétorománok használhatják anyanyelvüket a közigazgatással való kapcsolataikban is. Belgiumban a flamandok, vallonok területi autonómiája mellett az ott élő németeknek is önálló minisztériumaik vannak. Frízföld kulturális autonómiával rendelkezik Hollandiában.

Franciaországban Elzász-Lotharingia nemcsak nyelvhasználatában, hanem jogrendjében is eltérhet a franciától. Korzika részleges autonómiával bír. Ebből a szempontból különben az Alkotmánybíróság döntése megegyezik a francia kormány által képviselt külpolitikai állásponttal, mely minden alkalommal feltételeket támaszt, amikor Franciaország egy olyan nemzetközi szerződéshez csatlakozik, mely különleges jogokat ismer el az etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbségek számára.

Spanyolországban, amely 1976 óta szövetségi állam, autonóm területek együttese, az alkotmány biztosítja a spanyol mellett a kisebbségi nyelvek használatát az egyes régiók területén. Az 1987-es új alkotmány lényeges változásokat eredményezett, mivel elfogadja a spanyol államszövetség keretei között meglévő kulturális és nyelvi sokféleséget, és az országot 17 autonóm szövetségre osztja, amelyekben a kisebbségeknek hivatalos státusuk van. A kisebbségi nyelvek területén már létezik nyelvtörvény, amely rögzíti a nyelvpolitika alapvonalait. A nyilvánosság és a közélet kétnyelvű, így például Katalóniában hivatalos nyelv a kasztíliai és a katalán is. 1994. szeptember 1-jétől katalán, baszk és galíciai nyelven is felszólalhatnak a képviselők a madridi parlamentben, mert az állam biztosítja a szimultán tolmácsolást. A katalán, a baszk és a galíciai tartományban az egységes spanyol politikai nemzet fogalma fenntartásával valósul meg a területi autonómia. Ez magyarázza, hogy a szeparatista ETA népszerűsége folyamatosan csökken a baszkok körében - amint az a parlamenti választások eredményeiből látható.

Kelet-Európában a kollektív jogokat illetően áttörést jelent a moldáviai példa, ahol a gagauz kisebbség önálló költségvetéssel valósíthatja meg külön területen saját öngazgatását. Szlovénia az őshonos magyar és olasz népességének kulturális autonómiát biztosít.

A munkáspárti brit kormány az autonómia megadását választotta az etnikai problémák megoldására. Miért is nehéz mégis az északír kérdés megoldása? A vegyes etnikai összetétel miatt. Mindenütt, ahol az állam a kisebbségi kérdés megoldására az asszimilációt választja eszközül, és ennek érdekében mindent elkövet a többségi és a kisebbségi népesség etnikai arányának a többségi javára történő megváltoztatására, nagyon nehéz megtalálni az autonómia megfelelő formáját.

Nem lehet elodázni a megoldást, hiszen az regionális háborúhoz vezethet. Ami Közép-Európában a Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia széthullásával bekövetkezett, intő jel a jövőre is. (Gondoljunk csak a szerb-horvát, szerb-albán, csecsen-orosz háborúra, a közép-ázsiai válsággócokra.) A szovjet utódállamokban 25 millió orosz most tapasztalja meg először a kisebbségi létformát. A határváltoztatások miatt közel 3,5-4 millió magyar él kisebbségi helyzetben az anyaország határai mentén és távolabb. Megoldatlan a mintegy 20 milliós kurd nép sorsa, vagy említsünk egy ázsiai példát.

120f1307051411151617111212111716d14100b18191a191b1c1d1e0c13050a030d1120061007041000000040000002701###030000000000

Történelemtanári segédkönyv a népcsoportok, nemzetiségek történetéhez

HÉVIZI JÓZSA

Autonómia-típusok Magyarországon és Európában.

Kisebbségek, népcsoportok

területi és egyházi öngazgatása - történeti áttekintésben

Budapest: Püski, 2001. 256 old

A tartalomból

1. Területi és egyházi autonómia a Magyar Királyságban
2. Az európai kisebbségpolitikai gyakorlat a múltban (14 országban)
3. Polgárjogi harccal a területi autonómiáért Nagy-Britanniában
4. Nemzetiségi és oktatási törvények szövege (Lex Apponyi stb.)

MEGRENDELHETŐ:

Püski Könyvesház, Bp. I. ker., Krisztina krt. 26.

Tel.: 214-3905, 375-7763

Ára: 1400 Ft

